

УДК 332.37

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.6>

Аверчева Н.О.

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-639X>

Avercheva Natalia

State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

DIRECTIONS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF LAND RESOURCES USE

У статті обґрунтовані теоретичні та практичні аспекти підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів в Україні. Досліджено розподіл підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь і виявлено значну їх диференціацію. Проведено порівняльний аналіз ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення, який свідчить про вищий рівень ефективності підприємств у виробництві продукції рослинництва. Виявлені негативні тенденції у виробництві продукції тваринництва, що впливає на обсяги виробництва продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Визначені основні фактори, які впливають на результати господарської діяльності і ефективність використання земельних ресурсів. На цій основі систематизовані заходи на рівні держави, підприємств і господарств населення, впровадження яких у виробництво сприятиме підвищенню економічної ефективності використання земельних ресурсів і господарської діяльності в цілому.

Ключові слова: земельні ресурси, виробництво, валова продукція, підприємства, господарства населення, економічна ефективність, державна підтримка.

В статье обоснованы теоретические и практические аспекты повышения экономической эффективности использования земельных ресурсов в Украине. Исследовано распределение предприятий, осуществляющих сельскохозяйственную деятельность, по размеру сельскохозяйственных угодий и выявлено значительную их дифференциацию. Сравнительный анализ эффективности использования земельных ресурсов в сельскохозяйственных предприятиях и хозяйствах населения свидетельствует о более высоком уровне эффективности предприятий в производстве продукции растениеводства. Выявлены негативные тенденции в производстве продукции животноводства, что влияет на объемы производства продукции в расчете на 100 га сельскохозяйственных угодий. Определены основные факторы, влияющие на результаты хозяйственной деятельности и эффективность использования земельных ресурсов. На этой основе систематизированы меры на уровне государства, предприятий и хозяйств населения, внедрение которых в производство будет способствовать повышению экономической эффективности использования земельных ресурсов.

Ключевые слова: земельные ресурсы, производство, валовая продукция, предприятия, хозяйства населения, экономическая эффективность, государственная поддержка.

The purpose of the article is to determine the directions of improving the efficiency of land resources use of agricultural formations. The relevance of the conducted research is due to the fact that the issue of economic efficiency of the use of resource land potential for business entities is the basis for ensuring the profitability of business and solving social issues. The article substantiates theoretical and practical aspects of increasing the economic efficiency of land use in Ukraine; the economic assessment of the use of land resource potential for different categories of farms is conducted. Based on the abstract-logical method of research, the scientific-theoretical material is systematized and conclusions are substantiated; analytical grouping of enterprises by size of agricultural land is conducted, categories of small and large agrarian units are determined; the calculation and constructive method is applied in determining the cost indicators of land use efficiency in enterprises and households; graphic method is used during the visualization of the obtained calculated results. The distribution of enterprises engaged in agricultural activities by size of agricultural land is investigated and their differentiation is determined. A comparative analysis of the efficiency of land resources use in agricultural enterprises and households is conducted, which indicates a higher level of efficiency of enterprises in the production of crop products. Negative trends in the production of livestock products, which affects the production volumes per 100 ha of agricultural land, are identified. On this basis, the factors of economic efficiency of land resources use and activity efficiency are systematized. The proposed measures at the level of the state, enterprises and households of the population as a whole will contribute the improving agriculture and the efficiency of economic activity, their complex impact will help to improve the efficiency of use of land resource potential. The practical significance of the obtained results is the ability to use the proposed measures in national and regional development programs, and at the level of economic entities – in streamlining production processes.

Key words: land resources, production, gross production, enterprises, households, economic efficiency, government support.

Постановка проблеми. Питання ефективного використання земельних ресурсів завжди привертає увагу науковців, державних діячів, населення. Але найбільш актуальним дане питання є для аграрних підприємств, фермерських господарств та інших господарюючих суб'єктів, які щорічно вкладають значні кошти, залучають трудові і матеріальні ресурси в аграрне виробництво з метою отримання прибутку. Для них питання економічної ефективності використання найголовнішого ресурсу – землі – є проблемою не тільки прибутковості бізнесу, а й перспективи забезпечити сталий розвиток сільських територій, підвищити доходи працівників, вирішити соціальні питання села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах широко досліджуються різні сторони земельних відносин в країні, досвід ведення господарської діяльності в розвинених країнах, результати реформування аграрного сектору. Проблемам та напрямам підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві присвячено праці таких дослідників та вчених, як Ковалів О.Р., Мельничук Л.С., Музика П.М., Урба С.І., Гончаренко Л.В., Петренко Ж.А., Єрмаков О.Ю. У своїх роботах вони описують сучасні проблеми оцінювання та підвищення ефективності землекористування в сільському господарстві. Проте, дана проблематика є актуальною на сучасному етапі формування ринку земель, тому потребує систематичних досліджень на рівні кожного регіону і підприємства [1-5].

Ковалів О.Р. розглядає регіональні аспекти землекористування, проблему підвищення ефективності використання земельних ресурсів зводять до вирішення таких основних завдань: охорона сільськогосподарських угідь від руйнування та здійснення заходів по відновленню деградованих земель; оптимізація структури землекористування; інтенсивне використання земельного фонду; систематичне покращення родючості ґрунтів; удосконалення орендних відносин [1, с. 23-25].

Мельничук Л.С. характеризує земельні природні ресурси, як складову частину та особливість виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, яка становить природно-економічну основу процесу виробництва матеріальних благ, необхідних для існування людей і розвитку суспільства. Необхідність ефективного викори-

стання земельних ресурсів, на думку автора, зумовлюється тим, що вони забезпечують життєдіяльність населення держави, створюють сировину для переробної промисловості, основу для продовольчої безпеки країни [2, с. 135-140].

У наукових публікаціях акцентовано увагу на тому, що з одного боку, використання землі має характер природного процесу, підпорядкованого своїм внутрішнім біологічним закономірностям, а з іншого – як господарська діяльність – визначально впливає на відтворення та ефективність виробництва рослинницької і тваринницької продукції [3, с. 10-14; 4-5].

Проте, на сучасному етапі, в світлі формування і відкриття ринку земель, проблема ефективного виробництва і землекористування набуває політичної і соціальної гостроти, чим обумовлена актуальність і вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у визначенні напрямів підвищення ефективності використання земельних ресурсів в аграрних формуваннях та основних напрямів підвищення ефективності господарської діяльності.

Для реалізації мети поставлені завдання: провести економічну оцінку структури сільськогосподарських угідь, розподілу підприємств за площею землекористування, розрахувати показники ефективності використання земельних ресурсів на рівні підприємств і господарств населення; визначити організаційно-економічні чинники ефективного використання сільськогосподарських земель.

Використані методи дослідження: абстрактно-логічний – під час систематизації науково-теоретичного матеріалу і обґрунтуванні висновків; аналіз і синтез – при дослідженні показників ефективності використання земельних ресурсів на рівні країни і окремих категорій господарств; метод групування – в процесі розподілу господарств за розміром земельних ресурсів; розрахунково-конструктивний – при визначенні вартісних показників ефективності використання земельних ресурсів та факторів, які на них впливають; графічний – для наочного зображення отриманих розрахункових результатів. Інформаційну базу дослідження формували дані офіційної статистики; матеріали наукових та періодичних фахових видань за темою.

Виклад основного матеріалу. Повне задоволення потреб населення в продуктах харчування, галузей легкої промисловості в сільськогосподарській сировині вимагає збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на основі раціонального та ефективного використання земельних ресурсів як головного фактора виробництва в аграрній сфері [6, с. 206]. Земля, на відміну від інших засобів виробництва, не відтворюється, але коригуються її якісні властивості. Як головний засіб виробництва в сільському господарстві, вона має ряд особливостей. За правильного і раціонального використання земля у процесі виробництва підвищує свою родючість, а тому є вічним засобом [7].

Сільськогосподарські угіддя є головним активом ефективного розвитку аграрного сектору економіки України. За площами українських чорноземів (28 млн га) країна займає перше місце у Європі та четверте у світі (8,7% світових запасів). Щоб використати цей потенціал і забезпечити сталий розвиток сільського господарства, ще наприкінці 1990 р. почала проводитися земельна реформа, за результатами якої сформовано конкурентне середовище, набули розвитку різні організаційно-правові форми господарств, розширені ринки збуту продукції, зросла валютна виручка. Проте, оцінка потенціалу земельних ресурсів та ефективності проведених реформ свідчить про ряд невикористаних можливостей.

Загальна земельна площа України 603,5 тис. км², з яких 68,7% (41489,3 тис. га) становлять сільськогосподарські угіддя, що налічують 32544,3 тис. га ріллі (рівень розораності 78,4%), 7820,9 тис. га сіножатей і пасовищ (18,9% від площі сільськогосподарських угідь) (табл. 1).

Таблиця 1

**Площа сільськогосподарських угідь в Україні, тис га
(станом на кінець року)**

Види угідь	Роки							2017 р. у% до 2000 р.
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	
Сільськогосподарські угіддя	41827,0	41722,2	41576,0	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3	99,2
з них								
рілля	32563,6	32451,9	32476,5	32531,1	32541,3	32543,4	32544,3	99,9
сіножаті	2388,6	2429,2	5481,9	2407,3	2406,4	2402,9	2399,4	100,4
пасовища	5521,3	5521,3	2410,9	5441,0	5434,1	5430,9	5421,5	98,2
перелоги	421,6	419,3	310,2	239,4	233,7	230,6	229,3	54,4
багаторічні насадження	931,9	900,5	896,5	892,9	892,4	897,1	894,8	96,0

Джерело: розраховано за [8]

За статистичними даними площа сільськогосподарських угідь в Україні за період 2000-2018 рр. зменшилася на 337,7 тис. га (0,8%), зменшується питома вага перелогів на 45,6% за рахунок їх залучення у сільськогосподарський оборот та відведення на інші цілі. Негативною тенденцією є скорочення площі чистих парів, що зумовлено нераціональним використанням земельних ресурсів, зміною технології та відмовою від використання сівозмін в процесі вирощування сільськогосподарських культур, збільшення частки технічних культур, що негативно впливає на екологічний стан землекористування [2, с. 135-140].

Однак ефективність використання земель сільськогосподарського призначення в Україні є значно нижчою, ніж у середньому по Європі. І це зважаючи на те, що розораність земель в Україні є найбільшою в світі та досягла 56% території держави і наближається до 80% сільськогосподарських угідь. Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції.

Музика П.М., Урба С.І., Гончаренко Л.В. провели групування регіонів України за площею сільськогосподарських угідь та рівнем розораності. Проведений аналіз регіонів за площею сільськогосподарських угідь та рівнем розораності показує, що найбільші площі сільськогосподарських угідь мають Одеська (6,1% загальної площі сільськогосподарських угідь України), Дніпропетровська (6,0%), Харківська (6,0%), Запорізька (5,8%), Вінницька (5,0%) та Полтавська (5,0%) області. Рівень розораності для цих регіонів не є найвищим [9, с. 45-53].

При дослідженні розміру підприємств за площею сільськогосподарських угідь в аграрних підприємствах до аналізу задіяні юридичні особи та їхні відокремлені підрозділи, для яких основним видом діяльності було вирощування однорічних, дворічних і багаторічних культур, відтворення рослин, тваринництво, змішане сільське господарство та допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність (включаючи фермерські господарства незалежно від основного виду діяльності) (табл. 2).

Виявлено, що 180 підприємств мали площу сільськогосподарських угідь більше 22 тис. га; у 25264 господарств (51,3% від загальної кількості) земельні наділи були менші 100 га, 2972 підприємств мали площу від 1 до 4 тис. га. Привертає увагу, що

Таблиця 2

Розподіл підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність за розміром сільськогосподарських угідь на 1 листопада 2018 р.

Розміри підприємств	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь		У середньому на одне підприємство
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної площі сільськогосподарських угідь	
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	40333	82,0	20005,2	100,0	496,0
у т.ч. площею, га					
до 5,0	2972	6,0	9,5	0,0	3,2
5,1–10,0	2496	5,1	19,5	0,1	7,8
10,1–20,0	3811	7,7	59,1	0,3	15,5
20,1–50,0	11076	22,5	417,3	2,1	37,7
50,1–100,0	4909	10,0	354,5	1,8	72,2
100,1–500,0	7573	15,4	1851,1	9,3	244,4
500,1–1000,0	2704	5,5	1932,9	9,7	714,8
1000,1–2000,0	2447	5,0	3513,0	17,5	1435,6
2000,1–3000,0	1063	2,2	2594,0	12,9	2440,3
3000,1–4000,0	467	0,9	1612,4	8,1	3452,7
4000,1–5000,0	250	0,5	1109,8	5,5	4439,2
5000,1–7000,0	258	0,5	1497,0	7,5	5802,6
7000,1–10000,0	127	0,3	1057,5	5,3	8326,8
більше 10000,0	180	0,4	3977,6	19,9	22097,8
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	8875	18,0	x	x	x

Джерело: розраховано за [8]

76,7% сільськогосподарських угідь належить підприємствам, у яких площа землекористування перевищує 1000 га, а 0,4% з них зосередили 20% сільськогосподарських угідь. Це свідчить про значну диференціацію виробників сільськогосподарської продукції і про різні можливості у підвищенні ефективності використання земельних ресурсів і господарської діяльності в цілому.

Під ефективністю використання земельних ресурсів у сільському господарстві розуміють економічний результат від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних показниках) до площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки [10].

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні свідчить про різні тенденції у рослинництві і тваринництві. Приріст виробництва забезпечує галузь рослинництва, в якій обсяги виробництва зросли більш як вдвічі за період 2000–2018 рр. У тваринництві приріст становить лише 21,6%, при значних структурних зрушеннях між окремими галузями (табл. 3).

Таблиця 3
Ефективність використання земельних ресурсів в Україні

Види угідь	Роки								2018 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018		
Продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року, млн грн	151022,2	179605,8	194886,5	239467,3	254640,5	249157,0	269408,1	178,4	
Продукція рослинництва	92838,9	114479,9	124554,1	168439,0	185052,1	179474,6	198658,1	213,8	
продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	71028,3	69588,4	69682,4	70750,0	121,6	
Вироблено продукції сільського господарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010 р., тис. грн	361,1	430,5	468,7	576,9	613,5	600,3	649,3	179,8	
Продукція рослинництва	222,0	274,4	299,5	405,8	445,8	432,4	478,8	215,7	
продукція тваринництва	139,1	156,1	169,2	171,1	167,7	167,9	170,5	122,6	

Джерело: розраховано за [8]

Виробництво валової продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь є комплексним вартісним показником ефективності використання земельних ресурсів. Дослідження динаміки даного показника у всіх категоріях господарств в Україні свідчить, що у 2018 р. вироблено на 79,8% більше, ніж у 2000 р., при цьому галузь рослинництва забезпечила приріст 115,7%, а тваринництва – лише 22,6% (рис. 1).

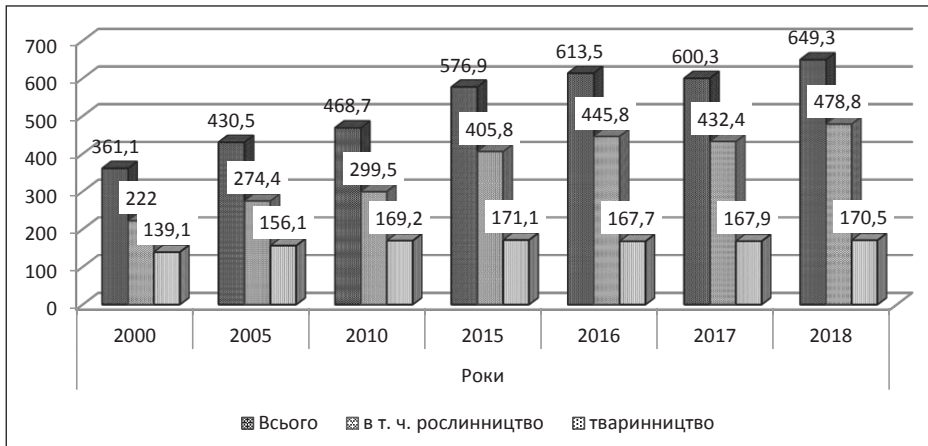

Рис. 1. Виробництво сільськогосподарської продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010 р., тис. грн.

У 2018 р. на 100 га сільськогосподарських угідь у 2018 р. вироблено 649,3 тис. грн валової продукції, з якої 478,8 тис. грн (73,7%) продукції рослинництва і 170,5 тис. грн (26,3%) продукції тваринництва.

Сільськогосподарські підприємства досягли вищих показників ефективності – 791,3 тис. грн валової продукції, з якої 623,4 тис. грн продукції рослинництва і 167,9 тис. грн тваринницької продукції. По відношенню до середніх показників по країні рівень підприємств вищий на 21,9%, у рослинництві – на 30,2%, а у тваринництві – на 1,5% менше (табл. 4).

У господарствах населення виробництво продукції рослинництва у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у 2018 р. більше, ніж у 2015 р. на 7,9%, а продукції тваринництва менше на 3,5%. Отже, виробництво продукції тваринництва, зокрема м'яса, молока та вовни на 100 га сільськогосподарських угідь невпинно знижується як у підприємствах, так і у господарствах населення.

Діаграма відображає, вищий рівень ефективності використання земельних ресурсів у підприємствах, порівняно з господарствами населення (рис. 2).

В даному аспекті вважаємо, що саме тваринництво і його ефективний розвиток є важливим резервом підвищення ефективності використання земель в усіх категоріях господарств. Для цього необхідно:

- підвищити рівень виробництва продукції тваринництва на основі державних програм і фінансової підтримки виробників;
- оптимізувати структуру сільськогосподарських угідь через відведення непродуктивних площ ріллі під сінокоси і пасовища, що забезпечить здешевлення кормової бази і зниження собівартості продукції;
- збільшити частку кормових культур в структурі посівних площ для забезпечення стабільного постачання кормів для розвитку галузей тваринництва.

У категорії домашніх господарств ефективне використання земельних ресурсів можливе на основі розвитку їх кооперації з метою: консолідації зусиль і коштів на

Таблиця 4

**Виробництво продукції сільського господарства у розрахунку
на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн у постійних цінах 2010 року**

Показники	Роки				2018 р. у % до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	
Підприємства					
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	19922,7	19821,2	19960,2	20005,2	100,4
Вироблено валової продукції, млн грн	131918,6	145119,0	140535,2	158306,5	120,0
у т. ч. рослинництва	99584,7	113392,6	108601,1	124719,0	125,2
тваринництва	32333,9	31726,4	31934,1	33587,5	103,9
У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	662,2	732,1	704,1	791,3	119,5
у т.ч. рослинництва	499,9	572,1	544,1	623,4	124,7
тваринництва	162,3	160,0	160,0	167,9	103,5
У % до всіх категорій господарств	114,8	119,3	117,3	121,9	+7,1 в. п.
у т.ч. рослинництва	123,2	128,3	125,8	130,2	+7,0 в. п.
тваринництва	94,9	95,4	95,3	98,5	+3,6 в. п.
Господарства населення					
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	21589,0	21686,7	21544,7	21484,1	99,5
Вироблено валової продукції, млн грн	107548,7	109521,5	108621,8	111101,6	103,3
у т. ч. рослинництва	68854,3	71659,5	70873,5	73939,1	107,4
тваринництва	38694,4	37862,0	37748,3	37162,5	96,0
У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	498,2	505,0	504,2	517,1	103,8
у т. ч. рослинництва	318,9	330,4	329,0	344,1	107,9
тваринництва	179,3	174,6	175,2	173,0	96,5

Джерело: розраховано за [8]

придбання техніки та інших матеріально-технічних ресурсів для обробки ґрунту і спільного ведення господарської діяльності; пошуку ринків збуту виробленої продукції; створення власної бази зберігання і переробки, залучення фінансових ресурсів.

Оптимальне поєднання галузей рослинництва і тваринництва в аграрній сфері створює синергійний ефект у використанні земельних ресурсів, при якому зростають обсяги виробництва у розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь. Адже для тваринництва створюється міцна кормова база, а для рослинництва – органічні добрива для підвищення родючості ґрунтів і урожайності культур. Одна тонна свіжого гною вміщує в середньому 4,5 кг азоту, 2 кг фосфору, 5 кг калію, 4 кг кальцію. Крім того, гній має всі необхідні рослинам мікроелементи. Він є основним органіч-

Рис. 2. Виробництво продукції сільськогосподарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010 року, тис. грн.

ним добривом тривалої дії. Позитивна дія його при внесенні на легких ґрунтах триває 3-4 роки, на важких – 4-5 років [8].

Отже, в аграрних підприємствах важливим резервом підвищення ефективності використання земельних ресурсів є тваринництво. Нарощування поголів'я сільськогосподарських тварин, обсягів реалізації молока, м'яса та інших видів продукції забезпечить приріст валової і товарної продукції, що в підсумку сприятиме підвищенню ефективності використання земельних ресурсів. Тому резерви збільшення виробництва продукції тваринництва пов'язані з нарощуванням поголів'я сільськогосподарських тварин і підвищенням продуктивності тварин. Чисельність поголів'я тварин формується виходячи з спеціалізації, забезпеченості тварин кормами, наявності приміщень, показників відтворення стада.

На нашу думку, основними напрямками підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів у господарствах всіх форм власності є:

- підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення господарств на основі здешевлення вартості фінансових ресурсів і державної підтримки;
- удосконалення технологій вирощування культур, впровадження інноваційних ресурсозберігаючих способів і прийомів землеробства;
- оптимізація структури посівних площ, наукове обґрунтування сівозмін з метою відновлення родючості на основі природних процесів ґрунтоутворення;
- підвищення рівня внесення органічних і мінеральних добрив з метою відновлення поживних речовин в ґрунті, збалансування структури мінерального живлення рослин з метою підвищення якості продукції;
- впровадження нових культур, адаптованих до впливу кліматичних змін і зовнішнього середовища;
- використання високопродуктивних сортів і гібридів з метою збільшення виробництва продукції на кожний гектар.

Отже однією з основних умов підвищення ефективності землеробства є систематичне покращення родючості ґрунтів шляхом удосконалення засобів та методів виробництва, своєчасного здійснення повного комплексу агробіт, а також раціоналізації організації праці та управління. Тобто необхідно враховувати всі чинники: природні, економічні та організаційні, що впливають на зростання ефективності використання земельного потенціалу [1, с. 23-25]. Чинники ефективного використання сільськогосподарських земель систематизовано за наступними напрямками (табл. 5).

Таблиця 5

Фактори підвищення ефективності використання земельних ресурсів

Фактори	Вплив на ефективність використання земельних ресурсів
Природні	<ul style="list-style-type: none"> – поширення адаптивних технологій і нових культур, вирощування яких забезпечить більший економічний ефект порівняно з традиційними; – впровадження сучасних систем землеробства із врахуванням регіональних особливостей; – оптимальне використання біологічного потенціалу сільськогосподарських угідь; – підвищення економічної родючості земель на основі природних і економічних чинників.
Технологічні	<ul style="list-style-type: none"> – впровадження і наукове обґрунтування сівозмін; – ресурсозберігаючі технології і раціональний обробіток ґрунту; – високоврожайні сорти і гібриди культур; – своєчасне проведення технологічних операцій; – захист рослин від шкідників і хвороб; – удосконалення системи післязбиральної доробки, транспортування і зберігання продукції.
Матеріально-технічні	Оптимальне забезпечення процесу виробництва і реалізації продукції засобами виробництва: насіння, добрива, пестициди, техніка, сільськогосподарські машини
Організаційно-економічні	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення мотивації працівників на основі впровадження систем організації і оплати праці; – кооперація дрібних виробників і господарств населення з метою постачання засобів виробництва і реалізації готової продукції; – раціональна організація виробничих процесів; – впровадження ресурсозберігаючих технологій; – зниження втрат продукції.
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення рівня кваліфікації працівників; – підвищення рівня доходів; – забезпечення сприятливих умов праці і відпочинку; – охорона праці; – створення соціальних і культурних умов для розвитку особистості працівників.
Природоохоронні	<ul style="list-style-type: none"> – зниження рівня розораності земель; – збільшення площ природних кормових угідь; – охорона земель, боротьба з ерозією, деградацією і нецільовим використанням земель; – використання технологій точного землеробства; – виробництво екологічно чистої продукції; – біологізація виробництва.

Джерело: адаптовано за [12]

Невід'ємним елементом системи охорони угідь, підвищення ефективності та продуктивності землеробства є здійснення комплексу заходів щодо покращення родючості ґрунтів. Ці заходи мають високу потенційну результативність при взаємо узгодженості і комплексному використанні.

Заходи державної підтримки повинні бути спрямовані на нормативно-правове врегулювання земельних відносин, забезпечення прав власності і землекористування, охорону сільськогосподарських земель, підвищення зацікавленості і відповідальності господарюючих суб'єктів у ефективному і раціональному використанні земельних

ресурсів через адміністративні та економічні важелі впливу. На основі державного регулювання слід забезпечити перерозподіл земельного фонду між галузями економіки, виходячи з придатності земель для використання у складі різних за цільовим призначенням категорій земель.

Головними напрямками ефективності використання сільськогосподарських угідь є підвищення врожайності сільськогосподарських культур, вдосконалення структури посівних площ, збільшення частки більш врожайних культур за рахунок скорочення частки менш врожайних, відсутність порушень у засобах і термінах виробництва сільськогосподарських культур, поєднання власних і залучених, з інших джерел, коштів на закупівлю техніки, технологічного устаткування й необхідних матеріальних ресурсів з єдиною метою прискореного впровадження високоефективних технологій [13, с. 208-215].

В економічному аналізі резерви збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва поділяють на дві групи.

I. Резерви, пов'язані з поліпшенням використання посівних площ:

- повне використання земель сільськогосподарського призначення;
- поліпшення земельних угідь шляхом меліорації, боротьби з ерозією, вапнуванням;
- вдосконалення структури посівних площ;
- отримання з однієї площі кількох урожаїв за рік за рахунок повторних, міжрядних, ущільнених посівів;
- збирання урожаю з усієї площі, зайнятої під посіви, недопущення загибелі посівів тощо.

Оскільки можливості розширення площ посівів обмежені, основним фактором збільшення виробництва продукції рослинництва є підвищення урожайності сільськогосподарських культур.

II. Резерви, пов'язані з підвищенням урожайності сільськогосподарських культур:

- природно-кліматичні умови, метеорологічні фактори, які не залежать від людини і значно впливають на врожайність залежно від умов року;
- виробничо-економічні фактори, пов'язані із застосуванням добрив, селекцією і насінництвом, рівнем агротехніки, матеріальною зацікавленістю працівників сільськогосподарського виробництва, які в цілому залежать від діяльності людини і діють у напрямі підвищення рівня урожайності і збільшення розмірів валового збору.

На підприємствах слід розробити і впровадити програми ефективного використання земельних ресурсів, реалізація яких дозволить досягти сталого розвитку землекористування, узгодження приватних, державних і суспільних інтересів шляхом здійснення комплексу організаційних, правових, еколого-економічних та інших заходів дозволить зупинити процеси деградації ґрунтового покриву, мінімізувати, перш за все, ерозійні процеси, створити стійку систему нарощування біоресурсного потенціалу земель та підвищити економічну ефективність їх використання.

Висновки. Отже, проведені дослідження ефективності використання земельних ресурсів дозволяють дійти наступних висновків:

- в аграрній сфері України склалася багатуокладна система ведення господарської діяльності, де функціонують різні за розміром і організаційно-правовими формами господарства;
- це створює конкурентне середовище, проте ускладнює процеси регулювання земельних відносин і управління ефективністю їх використання;
- підприємства значно диференційовані за площею сільськогосподарських угідь: більше 75% земель належить великим підприємствам, в яких земельні угіддя перевищують 1 тис. га, при цьому дрібні господарства обмежені у землекористуванні, матеріально-технічному забезпеченні, мають низький рівень конкурентоспроможності;
- виявлено, що ефективність використання земельних ресурсів в цілому зростає, але забезпечується за рахунок галузей рослинництва, при депресивному стані основ-

них галузей тваринництва, що негативно впливає на структуру виробництва продукції, рівень внесення органічних добрив і підвищення родючості ґрунтів в цілому;

– сільськогосподарські підприємства більш ефективні у землекористуванні, порівняно з господарствами населення, проте потенціал їх використовується не повністю через ряд об'єктивних і суб'єктивних чинників;

– господарства населення мають у користуванні значну частку сільськогосподарських угідь, їх ефективний розвиток можливий на основі кооперації у виробництві і реалізації продукції, оптимальної спеціалізації, поєднання приватних і колективних інтересів у землекористуванні і розвитку сільських територій.

До основних заходів державного впливу на досліджувані процеси слід віднести раціоналізацію і оптимізацію землекористування; дієвість системи захисту прав власності на землю; підвищення рівня охорони земельних ресурсів; забезпечення організації раціонального використання й охорони земель, перерозподілу з урахуванням потреб громад; удосконалення економічного механізму функціонування і регулювання ринку землі та створення прозорої інформаційної бази для цього.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із виявленням резервів підвищення ефективності використання земельних ресурсів на основі розвитку галузі тваринництва, удосконалення галузевої структури аграрного виробництва.

Список використаних джерел:

1. Ковалів О.Р. Ефективність використання земельних ресурсів сільського господарства Івано-Франківської області. *Агросвіт*. 2013. № 1. С. 23–25.
2. Мельничук Л.С. Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Сталій розвиток економіки: міжнародний науково-виробничий журнал*. 2015. № 1(26). С. 135–140.
3. Єрмаков О.Ю., Кравченко А.В. Розвиток регіонального ринку оренди сільськогосподарських земель. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С. 10–14.
4. Ефективність використання земельних ресурсів. URL: https://pidruchniki.com/80385/ekonomika/efektivnist_vikoristannya_zemelni_resursiv (дата звернення: 03.02.2020).
5. Петренко Ж.А. Умови та напрямки ефективного використання сільськогосподарських угідь. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2006. № 4. С. 198–201.
6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. / 2-ге вид., доп. і перероблене. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
7. Економіка сільського господарства : навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; за ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. Київ : Каравела. 2010. 280 с.
8. Сільське господарство України за 2018 рік: статистичний збірник. / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2019. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 21.01.2020).
9. Музика П.М., Урба С.І., Гончаренко Л.В. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. № 4. Том 30(69). С. 45–53.
10. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
11. Осипчук С.О., Дорош М.Й. Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення. URL: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc (дата звернення: 02.02.2020).
12. Шиян В.Й., Гуторов О.І., Шарко І.О., Кучер Л.Ю. Економіка підприємства: наочний посібник. Харків : ХНАУ, 2011. 149 с.
13. Крачок Л.І. Новітні технології у сільському господарстві: проблеми і перспективи впровадження. *Сталій розвиток економіки: міжнародний науково-виробничий журнал*. 2013. № 3. С. 224–231.

References:

1. Kovaliv O.R. (2013) Efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv silskoho hospodarstva Ivano-Frankivskoi oblasti [Efficiency of the use of the landed resources of agriculture of the Ivano-Frankivsk area]. *Ahrosvit*, no. 1, pp. 23–25.

2. Melnychuk L.S. (2015) Efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv [Efficiency of the use of the landed resources of agricultural enterprises]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal*, no. 1(26), pp. 135–140.
 3. Iermakov O.Iu., Kravchenko A.V. (2007) Rozvytok rehionalnoho rynku orendy silskohospodarskykh zemel [Regional market of lease of agricultural earth development]. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 10–14.
 4. Efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv [Efficiency of the use of the landed resources]. Retrived from: https://pidruchniki.com/80385/ekonomika/efektivnist_vikoristannya_zemelni_resursiv (accessed 03 February 2020).
 5. Petrenko Zh.A. (2006) Umovy ta napriamky efektyvnoho vykorystannia silskohospodarskykh uhid [Terms and directions of the effective use of agricultural lands]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, no. 4, pp. 198–201.
 6. Andriichuk V.H. (2006) Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv: pidruchnyk [Economy of agrarian enterprises: textbook]. 2-he vyd., dop. i pereroblene. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
 7. Zbarskyi V.K., Matsybora V.I., Chalyi A.A. ta in. (2010) Ekonomika silskoho hospodarstva: navch. posibnyk [Agrarian economics: train aid] za red. V.K. Zbarskoho i V.I. Matsybory. Kyiv: Karavela. (in Ukrainian)
 8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Silske hospodarstvo Ukrainy za 2018 rik: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2018: statistical collection]. Vidp. za vyp. O.M. Prokopenko. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Avialable at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 21 January 2020).
 9. Muzyka P.M., Urba S.I., Honcharenko L.V. (2019) Analiz stanu ta efektyvnosti vykorystannia zemelnykh resursiv v Ukraini [An analysis of the state and efficiency of the use of the landed resources is in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*. № 4. Tom 30(69), pp. 45–53.
 10. Andriichuk V.H. (2013) Ekonomika pidpriemstv ahropromysloвого kompleksu: pidruchnyk [Economy of enterprises of agroindustrial complex: textbook]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
 11. Osypchuk S.O., Dorosh M.I. Suchasnyi stan silskohospodarskykh uhid Ukrainy ta zakhody yoho polipshennia [Modern state of agricultural lands of Ukraine and measures of his improvement]. Retrived from: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc (accessed 02 February 2020).
 12. Shyian V.I., Hutorov O.I., Sharko I.O., Kucher L.Iu. (2011) Ekonomika pidpriemstva: naochnyi posibnyk [Economy of enterprise: visual aid]. Kharkiv: KhNAU. (in Ukrainian)
 13. Krachok L.I. (2013) Novitni tekhnolohii u silskomu hospodarstvi: problemy i perspektyvy vprovadzhennia [Newest technologies in agriculture: problems and prospect of introduction]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal*, no. 3, pp. 224–231.
-